

Temeljna vprašanja o Prešernovem „Krstu pri Savici“.

Spisal Dr. Jos. Tominšek.

či Prešernova, gospodična Ernestina Jelovšek, pripoveduje v svojih „Spominih“ na str. 68. tole anekdotico: Prešernu „bi bilo všeč, ko bi se bila moja mati vsaj nekoliko bolj potrudila razumevati njegove ideje. Sama mi je pravila, koliko si je prizadeval, da bi ji zbudil razum za književnost. Ko je prečitala njegov „Krst“, jo je vprašal, kako ji ugaja. „O, prav izvrstno, doma smo z materjo in teto kar jokale“. Smeje je Prešeren pripomnil: „Jokati se ravno ni bilo treba“.

Res! Prav tako sega ta do današnjega dne vzorna pesem v vsako neizkušeno, zlasti pa — kar ni vedno isto — nepokvarjeno srce . . . Kako strastno smo čitali in deklamovali te krepke in vendar čudno mehke verze mi petošolci in šestošolci v tistih časih, ko Prešernovih Poezij ni bilo tako lahko kupiti ko zdaj, po Prešernovi stoletnici. Prepisavali smo si „Krst“ in ga čitali in čitali s solznimi očmi, naslajajoč se o visokih mislih in o globoki ljubezni, ki pozna le žrtev in ne misli na uživanje.

Nežni cvet dozoreva v sad spoznanja. Leta teko. Dvigujejo se dvomi, vstajajo vprašanja, ki jim iščemo odgovora; da, iščemo celo nalašč d v o m o v, ker nas mika pikantnost reševanja. Nič se nam ne zdi samo ob sebi umljivo, neprestani „zakaj?“ nam brni iz vsake prikazni, s trdom in z muko in često z grozničavim trepetom se poganjamo za odgovorom. Ako smo ga ujeli, si oddahnemo in začutimo v srcu uteho, dokler morda ne vstajajo v nas novi dvomi, ki nas zbadajo z namigavanjem, da smo z odgovorom varali samega sebe . . . In borba se pričenja iznova.

Tako je direndaj zunanjega sveta presajen v naše srce, prizadeva nam muke in težave, a vendar ga iščemo sami neprestano kakor večča svetlo luč. To luč imenujemo luč resnice, luč spoznanja; morda si ožgemo ob njej perotj — kaj nam to mar! Do luči smo le prišli! — Morda nam pri tem ne klije „sreča“ — pa kaj je sreča! Tista mirna samozadovoljnost? Korak nam zastane in srce zatrepeta, ko se je

spomnimo; in če imamo ljubljeno in ljubeče bitje, ki hodi ob naši strani, nas mika, da bi posnemali življenje samotnih pastirjev v Arkadiji . . . Pa kako dolgo? Valovi današnjega življenja burkajo tudi ob gorska zatišja in mirne pašnike in srce nam postaja tam še nemirnejše :

Tko je, srce, u te dirno,
da si tako sad nemirno . . . ?

Spet se prepustimo valovom misli in čuvstev in se spominjamo nemirnega Prešerna!

* * *

»Krst pri Savici« je veljal izza l. 1836., ko ga je Prešeren v posebni knjižici izdal, in zlasti od l. 1844., ko ga je Bleiweis v Novicah (št. 29.—35.) z laskavim priporočilom ponatisnil, za najboljše Prešernovo delo. Ta sodba je trdno stala do l. 1879., ko se je Levec v »Zvonu« s svojim epohalnim Prešernovim životopisom prvokrat v našem slovstvu opiral na intimne vire, na sodobna Prešernova in Prešernu poslana pisma; trinajst let prej je bil Stritar v znani izdaji dvignil Prešerna na prestol z estetičnega stališča, Levec pa je odkril strmečemu občinstvu pesnika-človeka Prešerna.

Na str. 39. je Levec tudi ponatisnil najvažnejši odstavek iz glasovitega Prešernovega pisma Čelakovskemu v Prago, pisanega dne 22. avg. 1836. l., nekaj mesecev potem, ko je bil izšel »Kerft per Savizi«, a celotno je priobčil to pismo Levec v našem listu l. 1882. 110—112. Ker se vsak presojevalec »Krst« mora naslanjati na to pismo in ker je ono bilo vzrok, da so začeli to pesnitev presojati posebno kritično, z manj prijaznimi očmi nego vse druge Prešernove pesnitve, naj posnamem tu iz njega še enkrat odločilne besede. Pismo toži o tužnem stanju domačega slovstva: »Kasteliz hat die Erfahrung gemacht, daß ihm die lebendigen Bienen mehr eintragen als die literarische Zhebeliza: es ist ihm daher nicht zu verargen, daß er sich lieber mit dem Bienen- und Honighandel abgibt als mit der Redaction der Zhebeliza. Zhóp . . . ist uns leider entrissen worden. Ich als das schwankendste Rohr in der Wüste der krainischen Literatur würde, ein zweiter Johannes, die Stimme erheben und den Messias verkündigen; allein die Pharisäer und Schriftgelehrten lassen mich nicht zu Worte kommen, auch behagt mir die Wurzel- und Heuschreckenkost nicht. Mein neuestes Product, Kerft per Savizi . . . bitte ich als eine metrische Aufgabe zu beurtheilen, mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geistlichkeit zu erwerben. Der Übersetzer

des heiligen Augustin wird hoffentlich über die Tendenz der wenigen Strophen kein Verdammungsurtheil fällen. Die geistlichen Herren waren diesmal mit mir zufrieden und wollen mir auch meine vorigen Sünden vergeben; übrigens wäre es mir lieber, wenn sie meine Poesien kaufen als loben würden.“

Zbok take senzacijske vesti je seveda marsikdo zmajal z glavo ter vzel sumljivo še enkrat in večkrat „Krst“ v roke in zdaj mu to in ono ni več ugajalo tako, češ, Prešeren je prodal svoje prepričanje. Drugi pa so kratkim potem odklanjali vsako uporabo teh in takih zlih vesti in bridko obžalovali, da se sploh pošiljajo v svet. Marn pravi v Jezičniku XVIII. 59. n. pr.: „Prešern ni bil preširen; pač pa so preširni, kateri . . . pripovedujejo in . . . zapisujejo o mikavnih dogodkih in skrivnostnih zapletkah, o živenu polnem strasti in bojev, o kovarskih in osebnih njegovih, vzlasti duhovenskih sovražnikih, o slovstvenem Herostratu (to je bil censor kanonik Pavšek!), o njegovem pijančevanju, nezakonskem ljubovanju itd. Oj, taki lažnjivi preširno-slovci — vsi pojte rakom žvižgat!“

Marn je bil prečrnogleden; da, kdor bi take osebne tajnosti razlagal otrokom in polotrokom, zaslužil bi res palice; a otroku tudi zadostujejo pesmi same, on ne vprašuje po psihološki in faktični resonanci, po ozadju, ampak le posluša, kako strune done. Odrastel, misleč človek pa, ki so mu že samemu strune donele, morda celo oddonele v srcu, ta ne išče le objektivnih pesniških dejstev, ampak on vprašuje po vzrokih in okoliščinah, iz katerih izvirajo ona dejstva; on ne išče bleska, ampak ognja — resnice, in šele resnični vzroki mu pokažejo istinitost teh dejstev; če vzrokov ne najde, zde se mu pesnitve prazne, samo mrtev konglomerat besed.

Nedavno mi je rekel mož, ki nikakor ni zapet zakrknjež, da so Ernestine Jelovškove „Spomini“ Prešernu mnogo škodovali. Da! ko bi čitali za spoznavanje pesnika edino te spomine, morda res, ker se v njih razkrivajo z brezobzirno odkritostjo vse tiste male človečnosti, v katerih so tudi veliki možje često tako majhni. A kdor prebira — res ali v duhu — vzporedno Prešernove poezije, ta bo nasprotno trdil, da mu je zdaj ta velikomali Prešeren še mnogo, mnogo ljubši; prej je občudoval njegovo kamenito soho, zdaj sedi pri njem v čumnati na zofi ali zunaj na trati. — Vrhutega ga bo zanimalo, spoznati obenem Prešernovo hčer, ki je v teh „Spominih“ poleg očitno stroge objektivnosti tudi prav zelo in često trpko subjektivna in moško agresivna; tu ji sledimo seveda le toliko, kolikor se nam zdi prav.

Dokaj originalno sodi ona o glavnem konfliktu v »Krstu«. Kar osupnemo, čitajoč tole njeno sodbo (str. 77.): »Črtomir bi ne bil smel tako naglo odjenjati ter se dati krstiti samo vsled prošnje ljubljene deklice. Kajti on še ni bil prepričan o novih verskih resnicah — on, ki je vodil v smrt toliko svojih somišljenikov«. A da se odreče Bogomile, to je, ko bi »se šlo le za Črtomira i Bogomilo«, vsekakor prav; »ker — ženska laglje menjava svoje prepričanje; njej je namreč vse srčna zadeva!«

Omenjeno Prešernovo pismo je sprožilo »Krstovo« vprašanje; ta sodba Prešernove hčere pa je izrazila brez ozira na Prešernove razloge rešitev tega vprašanja v obliki doslej najkrajše formule; ž njo je, kar se tiče Črtomira, obsojen tudi Prešeren.

563.

Mi se bomo pečali najprej s pismom.

I. O tendenčnosti Krsta pri Savici.

1. Je li Prešernu doslovno verjeti, da je njegov »Krst« smatrati le za metriško nalogo, s katere rešitvijo je bil v zvezi namen, da bi si pridobil naklonjenost duhovščine?

Doslej se o tem dejstvu vobče ni dvomilo; poskušali so ga le razjasniti in s tem opravičiti. Stritar se zadeve ni nič dotaknil; saj mu menda tedaj, ko je izšla njegova ocena Prešerna — l. 1866. —, ono pismo ni bilo znano.

Dr. F. Celestin (v Viencu 1881, ponatisk str. 55. id.) ne dvomi o resničnosti Prešernove izjave ter pravi — »zato niti se ne smijemo čuditi, videči tu očitu tendencijo« (namreč v pesmi). Nedostatke, ki jih je najti v Krstu, opravičuje (st. 57.), češ, »nesmijemo zaboraviti da je Prešeren . . . pjevajuč svoj »Krst«, imao takodjer spomenutu svrhu, da si pridobi naklonost svečenstva, da dakle nije bio podpuno slobodan«.

Slično, le s širšim utemeljevanjem, sodi Aškerc v svoji izdaji Prešerna: »Te postranske tendence«, tako piše na str. XLIX., »ki jo je imel Prešeren s svojim eposom, sicer ne moremo odobravati, ali razlagamo si jo lahko iz položaja, v katerem se je nahajal naš ubogi pesnik v temni predmarčni dobi«. Ta izrek je vsaj pravičen; ko bi se pri Prešernu vse sodilo s tedanjega njegovega stališča, ne bi obirali nekateri Prešerna, sedeč na gorkem pri polnih loncih, dočim je on stradal — telesno in duševno. — Kar se tiče estetiške cene, pravi Aškerc na str. XLVII: »Od tega hipa, ko začne (Bogomila) preobračati Črtomira, začne padati epos sam in le-ta drugi del »Krst« ima dosti manjšo estetično vrednost kot pripovedna pesnitev nego

prvi del. Zdi se nam, kakor bi se bila hotela ponosna Muza kruto maščevati nad pesnikom, ker ji je bil ukazal, naj se prikloni pred gospodom — Pavšekom in tovariši. — „Kot pripovedna pesnitev“ — da! Sicer ne! Baš drugi del je izvabil že marsikatero solzo iz lepih in nelepkih oči; v prvem delu burna ognjevitost, v drugem globoko v notranjščini tleč ogenj, ne ugasujoč, ampak neugasljiv ogenj najvdanejše — ljubezni! V brhki čutnosti se navdušujemo za prvi del, v globokem čustvovanju smo dovzetni za drugega. — Res pa je prehod tako nagel, da se nam izprva zdi, kakor bi naleteli na vrzel.

Prof. Musić pa v svojem izbornem predavanju o „Krstu“ v seji Jugoslovanske akademije dne 3. dec. 1900 (Ljetopis str. 187.) ne smatra popolnoma za resne omenjenih besed o naklonjenosti duhovščine; češ, „to je moglo biti samo sporedna svrha“. Glavno svrho pa nam kaže nedosežni sonet „Matiju Čopu“, ki je kot brezdvomno posvetilo natisnjen v prvi izdaji „Kresta“ pred „Uvodom“. V poznejših izdajah to ni tako očitno, dasi stoji kot zadnji v zbirki sonetov sicer tudi neposredno pred „uvodom“, pa seveda, ne da bi se poznalo, v kako tesni zvezi je ž njim. Le preberimo „Krst“, a potem njega posvetilo, sonet, ki je posvečen obenem manom Prešernovega najboljšega prijatelja:

„Vam izročim, prijatla dragi mani,
ki spi v prezgodnjem grobu, pesem milo;“

Čopa je ugrabila Sava in ne bo ga več! Pa — ljubezen?
Berimo dalje:

„Minljivost sladkih zvez na svet oznani: ...
da srečen je le ta, kdor z Bogomilo
up sreče unstran groba v prsih hrani.“

Že tu se nam pripravlja pot, da razumemo Bogomilo v „Krstu“. Kdor je izgubil ali se boji izgubiti ljubljeno bitje, ta bo čutil z Bogomilo, ki je bila v duhu in prepričanju že izgubila svojega Črtomira; seve, kdor ni ničesar izgubil in kdor — nima, niti v mislih, nikogar izgubiti, temu je Bogomila nerazrešljiva uganka. — Pa Črtomir — Prešeren? Oba sta se borila s sovražnimi silami, stremila sta visoko, a junaški čini, ki sta jih izvrševala, so jima dosegli le toliko, da sta se bridko zavedala trpkosti neuspehov ... Vse zaman! Zato

„pokopal misli visokoteče,
želja nespolnjenih sem bolečine,
ko Črtomir ves up na zemlji sreče.“

Bodi tu izražen obup, pesimizem ali resignacija — o tem govorimo še pozneje — da imamo v tem sonetu povedano tendenco

„Krst“, če že o njej govorimo, o tem ne moremo dvomiti glede na vsebino in na zunanje okoliščine.

Pa da bi to trpko tendenco bil položil pesnik v svoje delo le svečenikom na ljubo? To svoje bridko življensko veroizpovedanje, ki zveni tako glasno iz toliko njegovih pesmi, n. pr. „O Vrba“, „V spomin Andreja Smoleta“, „Izdihljaji, solze“, „Življenje ječa“, zlasti cela „Slovo od mladosti“¹⁾ — kar je v teh koprneče povedano s kratkimi verzi, začeni kar s katastrofo, to je v „Krstu“ orisano z bujnejšimi barvami, epsko širino in pestro razkošnostjo.

To naj bi bil pisal pesnik zato, da bi si pridobil ono naklonjenost? Ako si je pridobil s svojo srčno izpovedjo kako naklonjenost, je bilo to le posledica, ne namen! Ko bi bil težil za takimi nameni, bi bil vendar moral tudi v poznejših svojih pesmih stopati ž njimi vsaj količkaj na dan, a bilo je vprav nasprotno! Da se pri Bogomili in Črtomiru ono pesnikovo razpoloženje: življenje — ječa — prijazna smrt — kaže v obliki pokristjanjenja, pa je vendar samo ob sebi umevno za dobo in milieu, v katera ju je Prešeren posadil. Ko bi Prešeren govoril naravnost o samem sebi in ne v dveh živih metaforah, bi se vse glasilo drugače.

Že iz notranjih razlogov mi je torej nemogoče, doslovno verjeti tistim Prešernovim besedam v pismu; zato sem popolnoma Korševega mnenja, ki v svojem ruskem prevodu Prešerna (Stihotvorenija Franca Prešerna. Moskva 1901) v predgovoru na st. LXVII. odločno odklanja vsako vero v tisto sporočilo. Po mojem mnenju zatrjujejo prav, da se kaj takega na noben način ne sklada s Prešernovim značajem; ko bi bili l. 1901. že objavljeni „Spomini na Prešerna“, bi bil Korš to še pač določneje zatrjeval. Kajti naj bo tudi v teh „Spominih“, kar se tiče čiste značajnosti Prešernove, to in ono pretirano, toliko je jasno, da se Prešeren ni mogel ponižati do čina, ki ga je zapisal v pismu; vse njegovo življenje in ves njegov nastop do smrti je živ protest proti temu. Tak čin bi ne bil osamljen, ampak bi kazal svojo senco v vsem Prešernovem delovanju, a o tem ne opazimo ni črne pičice! — —

2. Pa odkod ona absolutno zanesljiva izjava v pismu, ki se ne da utajiti in ki je nihče ne taji? Ko sem jo pred leti študiral, nisem mogel ž njo nikamor, prav tako ne, kakor se mi je neumljivo čudna zdela nagla izpreobrnitev Črtomirova. — Danes, ko sem na novo predelal snov, se mi zdi, da umevam oboje. V tem poglavju govorim le o pismu.

¹⁾ Prim. Musić str. 188.—191. in z drugega vidika Murko, Lj. Zvon 1901, 135.

Prešernova glavna lastnost v kljub krasnim, nedosežno milim pesmicam ni sanjava nežnost, ampak satiričnost in sarkazem, očiten ali pa tudi skoraj neprodarno prikrit. Celo njegov obraz nam priča o tem. Le glejte ga dalje časa; ali vam ni, kakor da bi hotel pomežikati in reči kako osoljeno, pa ne da bi se zasmel razen z očmi. Da je bil tak, izpričujejo tudi vse anekdote o njem (prim. kar poroča — iz kakega namena, nas ne briga — Bleiweis v Letopisu 1875, 179) in izpričuje tudi večina njegovih pesmi. Čim bolj jih pregledujemo s tega vidika, tem česče naletimo na kako prikrito pikrost — o očitnih satirah, poleg Levstikovih najboljših, kar jih imamo, ni da bi govoril! To stoji trdno in tem trdneje, če se ozremo na njegove polemike in na njegova pisma. Sama zabavljica ga je, kjer ga primete, in vedno se moramo vprašati, misli li kak stavek, kakor ga piše, ali nemara baš nasprotno.

Tako tudi v našem pismu. Kako mrzko piše o samem sebi: „ich als das schwankendste Rohr in der Wüste der krainischen Literatur“; ter potem ostra opazka o farizejih in pismoukih! V zvezi ž njo naj vzamemo nastopno opazko o „Gunst der Geistlichkeit“ za resno? Nasprotno! Prešeren se roga samemu sebi in svojim nasprotnikom, češ, glejte čudo: to pot ste vendar enkrat zadovoljni z menoj! Vidite, če hočem, spišem svoje misli tudi tako, da vam ugajajo, in tako, da mi naknadno odpuščate tudi stare moje grehe! No, kajpada: nalašč sem se potrudil, v am na ljubo(!); kajti na vaši naklonjenosti mi je seveda ogromno ležeče. Kakor šolarček sem dobil in sem izročil svojo „nalogo“ — eine metrische Aufgabe imenuje svoj „Krst“!? — — — Tako bi se glasile Prešernove besede v širši govorici; te naj smatramo za resne?! Smešili bi same sebe! V celi svoji slovstveni zgodovini bi težko našli kaj tako pereče sarkastnega, kakor je tisti Prešernov stavek, očitno nalašč odet v suhoparno resno, skoraj v uradnem slogu prirojeno obleko. Kaj čuda, da bralca, nič slutečega, spelje na led!

Prvi povod, da sem začel ta stavek tako, in mislim, prav umevati, je bil izraz „metrische Aufgabe“; da pod tem šolsko pedantnim izrazom tiči škrat, mi je postalo na mah očitno; „Krst pri Savici“ — pa „metriška naloga“, to je povedano prav po Prešernovo!¹⁾ Čelakovský se je pač nasmehnil na tako vljudno in uničujočo samokritiko Pre-

¹⁾ Drugače je stvar pri St. Vrazu, ki ne pozna Prešernove šegavosti; on piše dne 2. apr. 1837 iz Gradca Prešernu z vso resnostjo, da ima v zasnovi epos po obsegu Prešernovega „Krst“, a da ga muči mera; tercine bi mu delale preglavice. Gl. Letopis 1875, 164; Vraz, Džla V. 157; Prešernov album 822.

šernovo, a še bolj se je moral obregniti, ko ga je Prešeren takoj v prihodnjem stavku: „Der Übersetzer des hl. Augustin wird hoffentlich über die Tendenz der wenigen Strophen kein Verdammungsurteil fällen“ malo potegnil za ušesa. Ta „Übersetzer“ je namreč (o tem nas je poučil Murko na str. 129.; prim. zdaj tudi L. Pintar, Zbornik VI. 1904, 184.) Čelakovský sam, ki je prevajal sv. Avguščina delo „De civitate dei“. — To spoznanje nam poleg „metriške naloge“ mora oči odpreti; saj Prešeren pač hoče reči kaj takega: Ti, prijatelj Čelakovský, ki prevajaš sv. Avguščina, si gotovo pobožen mož in zato me — Bog nas varuj — ne boš proklel, če sem i jaz spisal nekaj pobožnih strof. No, saj veš, hotel sem se ž njimi prikupiti duhovnim nasprotnikom, kakor pač tudi ti s svojim Avguštinom! Bogme, gospodje so zdaj z menoj tudi à conto preteklih grehov zadovoljni in — to uslugo sem jim rad storil; uspeh jim ugaja, zato te prosim, le misli, da sem nalašč deloval zanj.

Tako si razlagam namen Krsta in kritično mesto v pismu; do absolutno zanesljive razlage pač ne bomo prišli nikdar; a dovolj je, če se nam vsaj odpira pot, ki pelje izven vseh dvomov; tako pot vidim doslej le eno, ono, ki smo jo mi ubrali.

II. Črtomirovo krščenje.

1. Bogomilino krščenje je konflikt v „Krstu“; razlaga vsega „Krst“ pa je odvisna od tega, kako presojamo najprej Bogomilino pokristjanjenje, ter naposled in zlasti, kako si tolmačimo, da je mogoče, drznega poganskega bojovníka v tako kratkem času izpreobrniti v mirnega kristjana.

Proti temu in onemu, ki je dandanašnji morda nagnjen zavreči vso drugo polovico „Krst“, je treba a priori pritrditi Murkovim besedam v našem listu 1901, 136: „Preobračanje v krščanstvo ni moglo biti poetično nadrazumnikom 18. stol.; pri romantiških čestilcih krščanstva . . . pa je popolnoma naravno. In zakaj ne? Poezija nam vendar največ predstavlja človeške čute in kaj more biti bolj dostojno pesniške umetnosti nego notranji boj najsvetejših čuvstev?“ Murko navaja tudi zglede, ki kažejo, da je „Krst“ v tem oziru spevan tudi v duhu romantike. — Da pa to ni le meglena romantiška teorija, ampak da je pesnik n. pr. že pri glavnem junaku mislil na sebe, smo omenili že zgoraj.

Stritar je v izdaji na str. 42. poudarjal, da so Prešernovi nazori v „Krstu“ v soglasju z njegovim svetovnim naziranjem: „Po dolgem hrepenenji in trpljenji, po nemiru in bojih, ktere nam kažejo poprejšnje

pesmi, vidi pesnik nazadnje, da česar išče, ni najti na tem svetu.“ — Preveč pa je videl Stritar v Krstu, pišoč nadalje: „Ako primerjamo Prešernove poezije veličastni simfoniji . . . potem je zadnja ta pesem tej simfoniji finale, v katerem se zlivajo in zlagajo vsi glasovi v mehko otožno harmonijo. Ta pesem je kakor . . . zlata zarja, ki koncu viharnega dneva obeta . . . jasen, vesel dan.“ — Ne! do take simfonije v Prešernovih pesmih ni prišlo; le glasovi bolesti so zadnji glasovi v tej „simfoniji“ in „Krst“ nikakor ni umerjen „finale“: boleden vzklík je ta finale! Tu pritrujem Celestinu, ki se na str. 56. obrača proti sestavu take simfonije; on pravi: bralec „dakako ne će osjećati „simfonije“, glas, idući neodoljivom silom iz srca, puna ljubavi, puna ideala, nego izmučena i raztrgana životnim neskladom — gospodujućom krivdom u našem životu“. — Jedro svojega „Krst“ je Prešeren, kakor smo slišali, označil sam že v sonetu, posvećenem Matiju Čopu. „To je resignacija“, tako pravi Aškerc str. XLVII. Res! a nekaj je še treba privzeti, že prej naglašeno Prešernovo pikrost in trpkost; ¹⁾ vprav v zadnjih prepornih kiticah „Krst“ imamo očitne sledove o njej.

2. Nagli preobrat v Črtomirovem veskem prepričanju res osupne, ako pazimo le na to, da je bil včeraj še pogan, a danes se že da krstiti. Kako ostro je ta skok grajala E. Jelovšek, smo povedali že prej. Tudi Aškerc trdi na str. XLV.: „Verjetneje in dosledneje bi bilo za takega junaka, da bi si bil res sam prebodel prsi, kakor je nameraval, ko je videl, da je vse izgubljeno zanj.“ — Vse? Saj nam pove Prešeren, kaj ga še veže na življenje; in dalje: „da se je tudi Bogomila izneverila idealom (kakim?), za katere se je tako neustrašeno boril“, to ni res, in če bi bilo, tega Črtomir tedaj sploh ne bi mogel vedeti; Prešeren je prav dobro vedel, zakaj je zapisal globokoumna verza: „Tak se zažene, se pozneje ustavi mladenič, Črtomir pri sebi pravi.“ Tu je junak že prestal prvo krizo. — Da Črtomir ni „brez posebnega boja prestopil k novi veri“, bomo spoznali še pozneje. — Aškerc pa je na istem mestu sam sicer zadel gonilo pri Črtomirovi odločitvi, a prisojal mu je malo pomena.

V Črtomirovi hitri izpreobrnitvi ni take nedoslednosti, kakor se to rado naglaša. Prešeren sam, ki se je moral zavedati, za kak velikanski preobrat se gre, si je zanj postavil dober temelj: Črtomir ni pogan iz prepričanja, ampak samo — kako bi rekel — iz patrijotizma ali celo konservatizma; ko se ne more več boriti za

¹⁾ Grošelj v Zborniku IV. 29 je bil na pravem potu; a teorija o Prešernovem kvietizmu se mi zdi prenagljena.

domovino, ker je ni in ni več rojakov, se tudi ne bo boril za ne-
vplivne, izmišljene bogove (prim. Aškerčevo opazko na strani XLVI.);
saj pravi dovolj določno:

„Vem, da malike in njih službo glave
služabnikov njih so na svet rodile;
v njih le spošt'val očetov sem postave.“

Na to sta opozorila že Musić na str. 178. in Murko na str. 136.
— Tudi ko sobojevnike v »Uvodu« podžiga za boj, ne omenja z
besedico kake mrznje napram krščanstvu, ampak boriti se hoče le
proti podjarmljenju, za svobodo. —

Pogan, ki tako sodi, se gotovo lahko odreče svoji
dosedanji veri. To je negativna stran pri izpreobrnitvi; a do po-
zitivne, do sprejema nove vere je seveda še velik, večji korak.
Črtomir ga ni storil nepreudarno. Po pravilu: „Po njih delih jih
sodite“ on ugovarja, da je nova vera pač slabša nego njegova:

... zmisli ran, ki jih Valjhuna meči
so storili ...
in mi povej, al' ni Črt najbolj jezni
njih Bog ...?

A velikodušni in ognjeviti odgovor duhovnikov, ki si ga je v
Prešernovih časih upal zapisati pač le kak Prešeren:

„Valjhun ravna po svoji slepi glavi,
po božji volji ne, duhovni pravi,“

ta mu skloni glavo. — S tem so odpravljene ovire in treba je še
zadnjega, samostojnega, najtežjega koraka. Tega bi
Črtomir ne bil nikdar storil, ko bi nedelovala nanj neo-
doljiva sila, ki giblje in oživlja vesoljni svet: ljubezen.
Njej se ne more trajno upirati; po hudem boju se ji vda,
a v boju je bilo razmesarjeno srce. — —

1. Pred njim je stopala Bogomila, a tudi njo vodi edino
ljubezen. Prešeren se je zavedal, da leži v tem težišče cele pesmi
in končna razlaga za preobrat v Črtomirovem mišljenju; zato je zelo
obširno in z najpestrejšimi barvami oslikal Bogomilin duševni položaj,
ki je peljal do pokristjanjenja. Ko je odšel Črtomir „boj bojvat brez
upa zmage“, je morala Bogomila biti pripravljena, da ga izgubi za
vselej: padel bo v boju in konec bo vsega, na tem svetu gotovo.
Pa morda je še drugi svet? se ona vprašuje.

„Al hrepenečih src želje najslaji
ugasil vse bo zemlje hlad zelene?
Al mesta ni nikjer, ni zvezde mile,
kjer bi ljubeča srca se sklenile?“

Tako se vprašuje ljubeče dekle, in glej: krščanski duhovnik jo pouči,

„da bodo tam kaj božji sklepi mili
te, ki se tukaj ljubijo, sklenili.“

To ji je bila bilka, ki se je je oprijela. Na tem svetu bo združitve z ljubimcem nemogoča — si misli — edina nada je združitve na onem svetu. A ključ do nje je krst — in Bogomila se da krstiti. Toda gorjé! Z ljubljencem se njena pot le še ne more skleniti, dokler on ni kristjan . . . In o Bog, zadnji obupni boj se vrši, padel bo kot pogan — milostno

zavreči v jezi ga, moj Bog, ne hoti,

daj mu še toliko časa živeti, da se izpreobrne! Žrtvujem zanj želje najslajše, življenje ob njegovi strani, da imam nado, biti pozneje zanesljivo združena z njim; reši ga, o Bog, za to žrtev!

Bog je sprejel njeno žrtev, rešil je čudovito Črtomira, a ona mora ostati obljubi zvesta.

Prešeren je seveda vedel še bolje nego mi, da leži v tej Bogomilini žrtvi glavni moment celega dejanja; zato je, da se vidi docela jasno, kak korak je storila Bogomila, v 2. izdaji »Krst« (v Poezijah l. 1847.) vrnil 42. kitico (»Bogu sem večno čistost obljubila...«), ki je v 1. izdaji l. 1836. ni. — Po vsem tem nikakor ne more biti drugače, kakor da Bogomila z vso vnemo pridobiva Črtomira za krst; le tako sme upati, da jima še kdaj zasije skupna zvezda ljubezni, in stremiti mora vprav za tem, da postane Črtomir duhovnik, ker tako, si misli, je osigurano, da ostane pravi kristjan. — —

Takisto odločuje pri Črtomiru ljubezen. Ko mu Bogomila dokaj obširno pripoveduje, kako je postala kristjana, vidi on v tem edino njeno ljubezen.

„Ti gospoduj čez vero, misli, delo“

ji odgovori žarno brez obotavljanja, in ko mu duhovnik izbije glavni dvom o novi veri, pravi s preodkrito jasnostjo:

„Ljubezni vere in miru in sprave
ne branim se je vere Bogomile . . .“

V tem stavku leži ključ za umevanje celega nastopa Črtomirovega. Kar veruje Bogomila, to veruje tudi on; Bogomila mu je zdaj več nego vera! To je Črtomirova odločitev, naj bo možka ali ne, pri Črtomirovi ljubezni gotovo umljiva; ta ljubezen je edino, kar mu je ostalo na svetu.

Prešeren sam nas je opozoril z majhnim, a očitnim znakom, da nam je vsebino tako umevati. V vseh izdajah je namreč v na-

vedenem verzu beseda „Bogomila“ natisnjena razprto (izvzemši Sketovo Čitanko); izprva na to nisem pazil, kakor menda pri nas sploh nihče; a takoj se mi je zasvital Prešernov namen, ko sem ob tej študiji natančno pregledal lastno Prešernovo prvo izdajo iz l. 1836., str. 29. (takisto l. 1847., str. 287.) in tudi tam našel isto posebnost. A videl sem pozneje, da je mimogrede na to opozoril že Musić v opombi na str. 178.

Črtomir je torej takoj pripravljen, da se oklene Bogomiline vere; s skoraj naivno zaljubljenostjo vpraša: „A kedaj se poročiva, ko bom krščen?“ Hudo je razočaran, ko izve, da je združitev nemogoča; gotovo bi bil vzkipel, a vmes poseže duhovnik. Njegove besede vplivajo toliko, da jim ne sledi izbruh, le trpek sarkazem: „prav praviš, da ne smem jaz upat' sreče“, potem bridka obtožba usode in naposled udarec, ki velja Bogomili: „Ne ljubiš me več! Kako tudi! Nič mikavnega nima moja usoda“ — tu je zopet dobršen kos Prešerna samega! Tako je pač vse plamtelo v Črtomiru, kakor je žarelo dolga leta v Prešernu . . .

Izvršila bi se huda katastrofa ob Črtomirovem razočaranju, gnevu in obupu; zdaj se oglasi Bogomila in njene prekrasne besede, vzete iz dna srca in globine duše, odpro Črtomiru nov raj; prišla ga je na pravem mestu: dvomil je bil o njeni ljubezni, a ona mu zatrjuje z gorečo prisrčnostjo, da ga iskreno ljubi zdaj in ga bo ljubila vedno; če ji zdaj ne verjame, odkrila se mu bo njena ljubezen onostran groba.

Ta prisrčna in vendar odločna izpoved ljubljene in ljubeče device razoroži njegov gnev in obup; tudi njega prevzame njeno vzvišeno naziranje o ljubezni. Kaj tudi naj stori nesrečni zbeganec! V vsem ga je svet varal, Bogomilo veže njena, njemu na ljubo storjena obljuba; zadnja nada mu še ostane, da se kdaj združi z Bogomilo — mari naj jo zavrže?

Težak mu je zadnji korak; iz vsake besede to spoznamo. „Molče“ ji da desnico . . ., molče se da tudi krstiti; kaj leži vse v tem molku — tragedija človeškega srca! Kako je pač bilo Črtomiru v prsih! Prav tako kakor Prešernu, ki je tudi molče nosil v prsih ali pekel ali nebo! — Pa še dalje: ob zadnji kitici v Krstu, le na videz mirni in pomirljivi, se nam kar krči srce; tisti kratki, pretrgani stavki se glase kakor potrgane strune; vsak stavek kakor udarec — struna poč! vsaka misel ostra kakor kraguljev kljun! Ne samo kos Prešerna, ampak cel Prešeren: tudi njemu so razlagali sveta pisma, prosta zmote vsake, tudi njemu

so umrli v prsih nekdanji upi, tudi on je šel med rojake Slovence preganjat zmoť oblake in — svoje „Bogomile“ več ni videl na svetu...

Zdaj pa recite, da se je Črtomir vdal brez posebnih duševnih bojov, in kdor more, naj verjame dobesedno tistemu Prešernovemu pismu — jaz mu ne morem verjeti.

554

III. Bogomila — Atala?

L. 1903. je dr. Jož. Debevec v „Domu in Svetu“ 545 id. objavil zanimivo študijo, v kateri opozarja na možne prednice Bogomile v „Krstu“; prva mu je Virginija v Bernardin de Saint Pierrejevi slavni povesti „Pavel in Virginija“ (Paul et Virginie), ki je izšla l. 1788. in v kratkem postala svetovno znana; druga je Atala, junakinja v Chateaubriandovi povesti „Atala, ou les amours de deux sauvages dans le desert“, ki je izšla l. 1801. in na mah dosegla velikanski uspeh na Francoskem in v inozemstvu.

Da bi si bil Prešeren izbral naravnost kak vzorec, na to pri njem kar od kraja ni misliti; sličnosti, odsevi — slučajni ali neslučajni — pa so vsekdar mogoči. Tudi dr. Debevec je svoj sklepni rezultat izvajal s primerno previdnostjo, češ (str. 610.): „To so točke, ki po moji misli z večjo ali manjšo verjetnostjo kažejo, da značaj Bogomile nekoliko spominja na Atalo (in Virginijo). Podobnosti so nekatere, razlik je pa toliko, da se mora podoba Prešernove Bogomile imenovati popolnoma samostalna, individualna. Contraria iuxta se posita magis clarescunt.“ — To in toliko stoji z majhno izjemo, ki jo bomo takoj omenili.

Nekaj mi je pri tem vprašanju vedno brnelo po glavi in mi ni dalo miru, dokler nisem šel na delo.

Začel sem z Virginijo. Dotično povest lahko vsakdo čita v Antona Umka prevodu, ki je izšel v Letopisu Matice Slov. za l. 1872. in 1873., str. 210.—275.; a vsakdo se bo z menoj po prvem branju prepričal, da nima cela povest s „Krstom“ prav nič opraviti in zlasti, da Virginija v prav nobenem oziru ne spominja na Bogomilo. Pavel in Virginija sta iz krščanske rodbine in od rojstva vzorno krščanski vzgojena in niti on niti ona se ne odpovesta ljubezni. Virginija se je prav zato peljala k Pavlu, da bi se vzela, a je utonila, ker se — ne moremo drugače reči — iz nespametne in pregrešne sramežljivosti ni hotela toliko sleči, da bi jo mogel rešiti pošten mornar. Pavel pa njene smrti ni prebolel; umrl je čez dva meseca. — To pač zadostuje. — O Virginiji kot prednici Bogomilini ni treba več

raziskovati; tudi dr. Debevec jo je v gornjem citatu stavil v oklepaj, a bi bil lahko vse, kar se nje tiče, izpustil.

Nekaj drugače je z Atalo. Prvič se mi zdi prav verjetno, da je Prešeren poznal Chateaubriandovo »Atalo«. Do tega sklepa sem prišel takole: zanimalo me je, ali se nahajajo kaki sledovi o Chateaubriandovi »Atali« v prehodni dobi našega slovstva od l. 1830.—1860.; da ne bom iskal zastonj, sem sklepal iz Debevčeve opazke na str. 606.: »da so se res tudi slov. duhovni zanimali za Chateaubrianda, dokazuje prevod njegove Atale, ki ga je napravil M. Verne in objavil v Novicah l. 1858., str. 240.—270. Cf. dr. Glaser, Zg. slov. slovstva, III. 64.« — Kak je ta prevod? sem se vprašal. Pogledam v dotične »Novice«, brskam — a prevoda Atale ni niti na omenjenih straneh niti kje drugje v onem letniku; le neki potopis Vernetov se nahaja tam. Glaser res navaja na onem mestu ta zvezek »Novic«; odkod je on dobil napačni citat, ne vem. Tudi se mi ni zdelo vredno, stvar zasledovati, ker sem slučajno sam našel starejši prevod »Atale«: v IV. tečaju Einšpielerjevega »Prijetla, časopisa za šolo in dom« iz l. 1855. (v Celovcu), se namreč nahaja prevod: »Atala ali ljubezen dveh divjih v puščavi (od Chateaubrianda)«. Kdo je prelagatelj, ne vem, a prevod je natančen in popoln od »Uvoda« do zadnje vrstice; o tem sem se prepričal, primerjajoč ga z izvirnikom. — Naše občinstvo se je torej brezdvomno zanimalo v onih časih za »Atalo«.

Pa Prešeren? Kako bi se dalo kaj dokazati? Pregledal sem zapuščinski akt Prešernov; tam je naštetih dokaj knjig, ki so bile Prešernova lastnina, v raznih jezikih, tudi nekaj francoskih; »Atale« ni med njimi. — Prišla mi je na misel ultima ratio: ljubljanska licealna knjižnica. In glejte iznenadenja! Tam se hrani nevezana knjižica iz l. 1833. (torej tri leta pred prvo izdajo »Krst«) z naslovom: »Atala und lex Aventures du dernier Abencerage«, druga izdaja (prva izdaja je bila izšla leto prej). V knjižici je francoski tekst Atale z nemškimi slovniškimi opazkami in s francosko-nemškim slovarčkom.

Iz te knjižice se sme sklepati, da so okrog l. 1833. v Ljubljani čitali »Atalo«, in skoraj brezdvomno je, da je kako tako knjigo imel tudi Prešeren v rokah; knjižničar Kastelic ga je lahko opozoril nanjo. Mogoče pa je tudi, da je Prešeren bral Chateaubrianda že pred tem letom.

Toliko, mislim, stoji; več pa ne! Nemogoče pa je, kar trdi Debevec na strani 606., povsem neskladno z zgoraj navedenimi

sklepni besedami, namreč: „Ker ne moremo v srcu našega pesnika iskati navdušenja za cvet krščanskega življenja (t. j. devištv), se nam zdi, da mu ne delamo krivice, ako domnevamo, da ga je vzpodbudil kak zunanji vpliv k tej vzvišeni ideji. In to je bil najbrže Chateaubriand, ki je to idejo s pesniškim sijajem ožaril v svoji Atali in ki je potem tako krasno pisal o lepoti vednega devištv“ — Nalašč pa se ne oziram na trditev, „da je bil ubogi Prešeren v velikih škripcih“, išoč verske snovi, da bi potolažil duhovščino . . .

Da ostanemo najprej pri vsebini: niti Bogomila niti Črtomir se ne zavzemata za devištv samo kot tako; to in „večno blaženstvo v nebesih“ (Debev. 607) jima je izrecno le sredstvo za poznejšo združitev! Na to se naj ne pozabi; mislim, da je tudi tako naziranje, naj bo v jedru egoizem — za bivša pogana dovolj visoko.

Nadalje: Atala bi bila kaj slaba zastopnica devištv in nevreden vzor za Bogomilo. Atala je strastno indijansko dekle, ki bi se najraje kar oklenilo svojega ljubljenega Šakte; toda ne sme se, ker jo je mati zaobljubila večnemu devištvu in se ona čuti vezano s to obljubo. Pa ta obljuba devištv je dekletu neznosno breme: kaj pravi sama na enem mestu? Tole: „O mati, mati, kaj ste storili? Joj meni, zakaj ne morem s teboj (t. j. z ljubim) bežati? Nesrečno je bilo krilo matere tvoje, o Atala. Zakaj me niste vrgli v vodo krokodilom v žrelo?“ — Tako devištv naj bi služilo Prešernu za vzor „navdušenja za cvet krščanskega življenja?“ — Ko sta zaljubljenca ubežala, je tudi Šakta večkrat opazil, kako ga je strastno gledala Atala in se potem obrnila proti nebu; in sama mu prizna: „Včeraj še, ljubček moj, sem se, dotaknivši se te, tresla po vsem životu.“

Vendar obljuba jo veže; ker ji noče postati nezvesta, se zastrupi. Prepozno ji odpre blag puščavnik oči, rekoč, da taka obljuba ni obvezna, in zastonj obtožujoč njeno mater in njenega svetovalca, nekega misijonarja, ki je bil pregovoril mater, da je zaobljubila hčer. (To je tudi v Debevčevi razpravi prav presojeno.) — Kako nadalje razpravlja puščavnik o zakonskem življenju, o tem je bolje molčati.

Taka Atala ne more biti v nobenem oziru prednica Bogomile.

Edino, kar se zлага s „Krstom“, je prošnja umirajoče Atale do Šakte: „Ako me ljubiš, daj se v krščanski veri poučiti, katera edina naju more večno združiti.“ — Seveda tudi te popolnoma v duhu krščanstva izrečene prošnje Prešernu ni bilo treba iskati šele [pri Atali!

Prednica za Bogomilo in vzor, na katerega se je mogel Prešeren opirati, mu je bil bližji; ni bilo treba iti k Francozom, bližji je bil Kollár. V večkrat navedenem pismu pravi Prešeren malo niže sam: „Wir bleiben noch immer in dem Zustande, in welchem uns die Kollarische Muse gefunden hat“, — v Kollárjevi „Slávy dcera“ se nahajajo direktne vzporednosti za „Krst“ in ves njen milieu je moral Prešernu tudi vse drugače prijati nego napol „indijanerica“ Chateaubriandova, često prav vsiljivo preprežena s kultom Rousseaujeve pristnosti. — Kakor tolaži Bogomila Črtomira s trajno ljubeznijo onostran groba, tako govori Slavina hči Mina' v „Slávy dcera“ v slavnem sonetu:

„Znáš li kraj ten, ony raje věčné“ itd.

ki se končuje:

„Kde choť, sestra, jedno znamena:
tam sem tvá, a ty můj, po vše věky.“

Kollár postane višji svečenik matere Slave; mazilila ga je Mina: Bogomila prosi Črtomira, naj postane duhovnik, tudi on bo svečenik matere Slave. (Glej več o tem: Ilešič „Preš. in slov.“ str. 11.—12. in deloma Murko str. 136.) — Pa i tu moremo pozitivno le trditi: Prešeren je dobro poznal Kollárjevo slavno pesnitev. Resnici blizu pa je tudi tale splošni zaključek: Valvasor in Kollár sta dala Prešernu zunanji okvir za „Krst“, a srčno kri je žrtvoval sam¹⁾; vzcvetla je njegova pesem iz romantike, a ni ostala modra in medla cvetlica romantike, ampak se je razcvetla v gorkoti njegovega srca — učeno bi rekli: subjektivizma — v žlahtno rdečo vrtnico.

¹⁾ Da je pri Bogomili mislil Prešeren prav konkretno na svojo „Julijo“, se da, zdi se mi, celo objektivno sklepati iz soneta: „Sanjalo se mi je, da v svetem raji bila sva srečna tam brez zapopadka“. Ta sonet je bil natisnjen sicer šele leta 1847., a ni dvoma, da je spesnjen že davno prej (prim. Korš LXIII.) kot neke vrste epilog k „Sonetnemu vencu“ najbrže pred „Krstom“. Ako je to res, potem je glavna ideja v „Krstu“ celo originalno Prešernova; a v sonetu je le mirno akademično postavil slučaj, da je z ljubico združen na onem svetu, v „Krstu“ pa se je bilo treba oprijeti edino te nade. — Med tem se je pač bila usoda njegove ljubezni odločila! — Glej moj članek „O Prešernovi ljubezni“.

